

مهرنامه صفوی^۱

مهرداد خلقی

سال‌ها قبل یک دوست هنرمند، عقیقی به نگارنده آهیدیه کرد که متن آن با خط نستعلیق و دارای تزیینات متن و حاشیه بود. پس از بررسی دقیق و مطابقت با منابع دریافتم که این عقیق چپ‌نویس، مهر یکی از رجال صاحب‌نام دوره قاجار است و به اصرار آن‌را مرجوع نمودم.

فقدان رشته‌ای بنام **مهرشناسی** (sigillographie) در ایران، که زیرمجموعه علوم کمکی تاریخ است موجب می‌شود که همواره در میان مجموعه‌های معتبر، نمونه‌هایی مشابه با اصل دیده شود^۲. کارشناسی و ابراز حقیقت و پرده‌برداری از ماهیت اصلی این آثار دشوار می‌باشد و نگارنده در مواردی چند از این امر گذشته است زیرا مهرها از اشخاص معتبر اما غیر متخصص و به قیمت زیاد خریداری شده بودند. خوشبختانه در هنگام نایاب شدن انواع مهرها، نسخه‌شناسی کمک می‌کند تا با بررسی اثرمهرها تصویری از آن‌ها را ثبت و ارائه کنیم. در مواردی که اسکن اسناد بدون ابعاد دقیق پیش‌رو قرار گیرد، ابعاد مهر نیز دقیق نیست.

هنر، رشته و زوایای فراوان دارد که بررسی آن در یک دوره آن هم صفویه صفحات زیاد نیاز داشته و از تخصص نگارنده خارج است و در اینجا فقط نمونه اثرمهرها را می‌آوریم. اساتید زیادی در این راه تلاش

۱. در اینجا به جز یک مورد، بقیه همگی اثر مهر (نقش مهر) هستند و مهری یافت نشده است. امید که تصویر خود مهرها یافت و ارائه شوند.

۲. به هم ریختگی صفحات این فصل در کتاب "دستور حکاکی" لازم به اصلاحیه‌های این مقال دارد.

۳. سنگ‌ها علاوه بر مصارف زینتی و انتقال پیام، جنبه انرژی‌های خاص، طلسم و دعا، تسخیر و غلبه ... نیز دارند.

۴. به دلایل بیشمار هنرمندان این سرزمین در رشته‌های مختلف از نمونه آثار هنری شبیه‌سازی کرده و می‌کنند.

نموده‌اند که همگی از دید نسخه‌شناسی مهرها را بررسی کرده‌اند و سوی نگرش جدیدی نیاز است تا دریچه‌های جدیدی از تاریخ را بگشاید.

برای درک بیشتر چند مثال می‌آوریم:

در ظهر فرمان‌های صفوی اثر مهرهایی به خط نستعلیق دیده می‌شود که متعلق به معاصرین پادشاه در منصب‌های مختلف است. سؤال: چرا مهرهای پادشاهان صفوی به خط نستعلیق نوشته نشده است؟ و در مهرهایی که از این شیوه استفاده شده، خط ضعیف است.

سؤال دیگر اینکه، چرا در مهرهای این دوره آرایه‌های تذهیبی برای آرایش سجع استفاده نشده است؟ اگر چه صورتگری و پیکرتراشی^۱ به دلایل ناشناخته مذهبی آرام آرام به زوال گرایید و سنگ‌ها جای خود را به انواع مذهبی^۲ و کوچک‌تر، کاشی، خشت، گچ و ... داده و حکاکی روی سنگ‌های زینتی محدود به کلمات شد اما با مقایسه نمونه مهرها با کاشیکاری، تذهیب و مینیاتور این مهم قابل تعمق است.

از جنس سنگ مهرها و آنچه مهر بر روی آن نصب می‌شده اطلاعی در دست نیست. آنچه از تاریخ حکاکی در زمان پادشاهان قدیم نقل شده هیچ‌کدام شایسته این تکه‌های تاریخ نبوده و لازم است در این راه، آستین نوینی بالا زنیم.

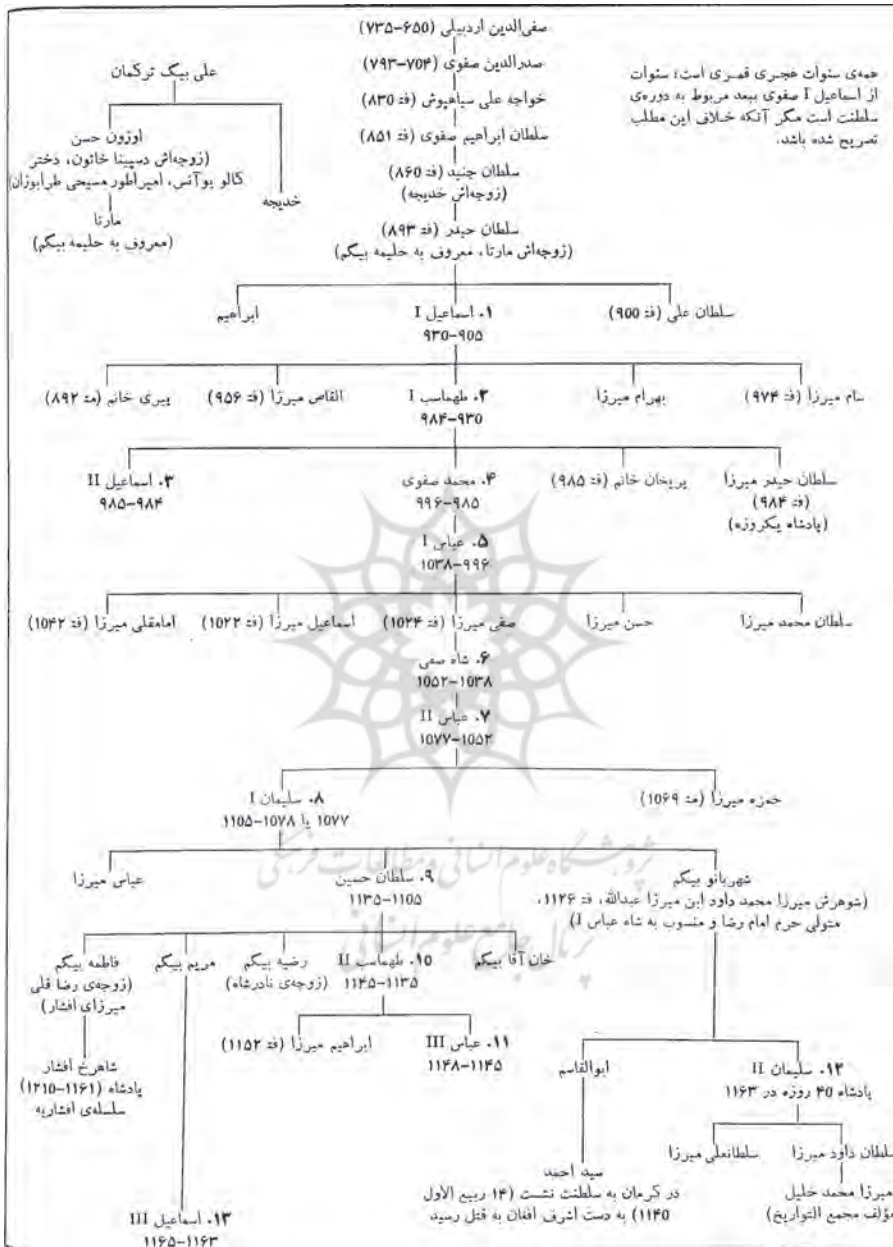
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. چه بر روی کاغذ و چه سنگ.

۲. عقیق فیروزه و امثالهم.

۳. بطور مثال در تزوک جهانگیری چاپ علی گره، هند ۱۸۶۴، ص ۱۶۶ و ۳۲۴ و ۳۲۵، نقاشی پادشاهی مهر بدستیا تصویر یک حکاک در کتاب‌های معاصر آورده شده است.

شجره‌نامه صفوی^۱:

پیام بهارستان / د. س. ش. ۱۹ / بهار ۱۳۹۲

۱. دائرةالمعارف مصاحب، ج ۲، ص ۱۵۷۵. سلیمان اول را در ابتدای امر با نام «صفی ثانی» هم نامیده‌اند.

۱. شاه اسماعیل صفوی:

از شاه اسماعیل، شش مهر شناخته شده است.
۱. مهر گلابی شکل تاجدار. متن: اللهم صل علی محمد مصطفی
علی مرتضی و حسن رضی و حسین شهید کربلا علی و زین العابدین
محمد باقر جعفر صادق و موسی کاظم علی بن موسی رضی محمد
تقی علی [حسن] عسگری محمد مهدی العبداسماعیل بن حیدر
صفوی ۹۱۴^۱.

ابعاد و جنس این مهر نامعلوم است. (تصویر ۱، ۱)

۲. مهر دایره‌ای شکل. متن: آیت‌الکرسی (الله لا اله الا ...
هو العلی العظیم)، اسمعیل بن حیدر بن جنید صفوی^۲.
ابعاد و جنس این مهر نامعلوم است. (تصویر ۲، ۱)

۳. مهر گلابی شکل تاجدار. متن: بود مهر علی و ال او چون جان مرا
در بر غلام شاه مردانست اسمعیل بن حیدر^۳. ابعاد و جنس این مهر نامعلوم
است. (تصویر ۳، ۱)

۴. مهر گلابی شکل. متن ناخوانا. جنس و ابعاد مهر نامعلوم^۴. (تصویر ۴، ۱)

۱. تصویر مهر از سندی در: فصلنامه تاریخ معاصر ایران، ص ۳۱۵.

۲. ابعاد و جنس این مهر نامعلوم است.

۳. مهرها و طغراها، ص ۴.

۴. مهرها و طغراها، ص ۱۲.

۵. مهر دایره‌ای شکل. متن: بود مهر علی وال او چون جان مرا در بر، غلام شاه مردانست اسمعیل بن حیدر ۹۱۷.
ابعاد: به قطر ۳۱ میلی‌متر^۱. جنس مهر: نامعلوم. (تصویر ۱، ۵)

۶. مهر گلابی شکل. متن و ابعاد و جنس و تصویر، نامعلوم^۲.

۲. سام میرزا صفوی:

برای سام میرزا یک مهر گلابی شکل تاجدار شناخته شده است. متن مرکز: سام بن اسمعیل الحسنی. حاشیه: الهی چنان کن که فرجام کار تو خوشنود باشی و ما رستگار.
ابعاد مهر بدون تاج: به قطر ۳۳ میلی‌متر. اندازه و متن تاج مهر نامعلوم. جنس مهر: نامعلوم. (تصویر ۲)

۳. طهماسب اول:

از طهماسب اول ۱۵ مهر شناخته شده است. چهارمهر الف، ب، پ و ت از نظر عبارت، دارای متن شبیه به یکدیگر هستند ولی در ترکیب چیده‌مان بعضی از کلمات با یکدیگر اختلاف دارند (تصاویر ۳ الف، ۳ ب، ۳ پ، ۳ ت).
متن مرکز آنها: بنده شاه ولایت طهماسب. مرکز مهرت، تاریخ ۹۵۰ دارد.
متن حاشیه: ۱۲ امام^۳.
ابعاد مهر الف: ۳۲ میلی‌متر. ابعاد مهرهای ب، پ و ت نامعلوم است.

۱. مهرا و طغراها، ص ۴.

۲. دستور حکاک، ص ۹۶.

۳. محمد المصطفی علی المرتضی حسن‌الرضا حسین‌الشهید علی زین‌العابدین محمدالباقر جعفرالصادق موسی‌الکاظم علی‌بن‌موسی‌الرضا محمدالتقی علی‌التقی حسن‌العسکری محمدالمهدی.

جنس هر چهار مهر نامعلوم است.
برای روشن شدن اختلاف دو مهر الف و ب، آن‌ها را مقایسه میکنیم.

تفاوت‌ها :

- در مرکز الف و ب، حرف (ه) در کلمه بنده (بند + ه).
  - در مرکز، ذیل کلمه (طهماسب) - کلمه (الشهید).
  - در حاشیه دو مهر، بعد از کلمه الشهید (علیبا- ی کشیده).
  - در حاشیه دو مهر، در بالای کلمه الشهید، کلمه (زین‌العابدین محمد).
- اختلاف عمده تغییر و جابجایی اسامی امامان در حواشی هر دو مهر است که با مقابله دقیق جابجایی اسامی آشکار می‌شود^۱.

مهر پ: اختلاف نوشته‌های این مهر با سایر مهرهای دایره‌ای نداشتن تاریخ حک. جابجایی اسامی چهارده معصوم، بخصوص درج نام المهدی مشخص است که در همه مهرها سمت راست نام طهماسب و در اینجا زیر آن درج شده است^۲.

۵. مهر ت: متن: الله محمد علی بنده شاه ولایت طهماسب ۹۷۷. (تصویر ۳ ث).

ابعاد و جنس : نامعلوم.

مهر اصلاح و بازسازی شده است، زمینه باید مشکی و حروف سفید باشد.

۶. مهر ج: متن تاج مهر: الله محمد علی. مرکز: بنده شاه ولایت طهماسب.
متن مرکز: گر کند بدرقه لطف تو پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
همراهی ما چرخ بردوش کشد غاشیه شاهی مافی سنه ۹۶۰؟ (تصویر ۳ ج).

۷. مهر چ: متن تاج مهر: الله محمد علی. متن مرکز: طهماسب بن اسماعیل.
متن حاشیه: گر کند بدرقه لطف تو همراهی ما، چرخ بر دوش کشد غاشیه شاهی ما.

۱. مهرها و طغراها و...، ص ۲۴.

۲. مهرها و طغراها و...، ص ۲۴.

ابعاد و جنس : نامعلوم. (تصویر ۳ چ)
۸. مهر ح : متن تاج مهر : الله محمد علی. متن : مرکز : بنده شاه ولایت
 طهماسب.
 حاشیه : گر کند بدرقه لطف تو همراهیما، چرخ بر دوش کشد غاشیه شاهی
 ما فی سنه ۹۴۶.
 ابعاد و جنس : نامعلوم. (تصویر ۳ ح).

۹. مهر خ : متن : الملك لله غلام شاه ولایت طهماسب.
 ابعاد و جنس نامعلوم.
 زمینه باید سیاه و نوشته ها سفید باشد اما چون مهر بازسازی شده تصویر بدین
 شکل است. (تصویر ۳ خ).

۱۰. مهر د : متن : الله محمد علی بنده شاه ولایت طهماسب مهر مسوده
 دیوان اعلیاء.
 ابعاد و جنس مهر نامعلوم است. (تصویر ۳ د).

۱۱. مهر ذ : ختم است پادشاهی عالم به نام ماء، ثبت است بر جریده عالم
 دوام ما.
 ابعاد و جنس مهر نامعلوم است. (تصویر ۳ ذ).

۱۲. مهر ر (مهر ختم) : متن : ثبت است بر جریده عالم دوام ما. ابعاد
 و جنس : نامعلوم. (تصویر ۳ ر).

۱۳. مهر ز: متن مرکز: بنده شاه ولایت طهماسب. چون نامه جرم ما بهم پپچیدند بردند وبمیزان عمل سنجیدند بیش از همه کس گناه ما بود ولی ما را به محبت علی بخشیدند. الله محمد ۹۶۳ علی.
ابعاد: ؟ × ۲۵ × ۳۰ میلی‌متر.
جنس: 'rock crystal'. (تصویر ۳ ز).

۱۴. از مهر دیگری نامبرده شده که تصویر، ابعاد و جنس آن نامعلوم است.

۱۵. مهر دیگری که تصویری از آن در دست نیست. متن: سلطان کشور دین طهماسب شاه عادل^۲.

۴. شاه اسماعیل دوم:

از این پادشاه دو مهر شناخته شده است.

۱. مهر دایره‌ای که در صحت و سقم آن جای تردید است^۳.

متن در سه سطر: زمشرق تا بمغرب گرامام است علی و آل او ما را تمام است [سطر وسط ناخوانا: غلام شاه منتشاه ...^۴]. (تصویر ۴).

۲. مهري که نقش، ابعاد و جنس آن نامشخص است. متن: دیوان اشرف اعلا.

۵. سلطان محمد خدا بنده:

تنها یک مهر از او شناخته شده که در موزه بریتانیا ضبط است و متأسفانه تصویری آورده شده ناخوانا است.

متن تاج مهر: الله محمد علی. مرکز: غلام شاه ولایت سلطان محمد بن طهماسب.

حاشیه ناخوانا: ... علی مولا امیرالمومنین ... ز جان و دل غلام کمترینم.

ابعاد و جنس نامعلوم. (تصویر ۵).

سلطان محمد خدا بنده مهر دیگری داشته که متن، ابعاد و جنس آن نامشخص است^۵.

۱. مهرها و طغراها و...، ص ۳۱.

۲. پیام بهارستان، ش ۳، ص ۸۸۷.

۳. هنر و مردم ش ۱۳۱، ص ۶۱.

۴. مهرها و طغراها و...، ص ۴۱.

۵. فرامین فارسی ماتناداران، ص ۲۹۳.

۶. شاه عباس صفوی (بزرگ):

شاه عباس ۱۴ مهر داشت که تنها تصویر ۳ مهر و اطلاعات شفاهی از ۶ مهر او به دست آمده است.

۱. مهر دایره‌ای با متن: مهر مسوده دیوان شاه همایون (تاریخ ناخوانا). ابعاد: ۲۱ میلی‌متر^۱.

جنس مهر نامعلوم است. (تصویر ۱، ۶).

۲. متن: تاج مهر: حسبی الله. وسط: بنده شاه ولایت عباس.

متن حاشیه: جانب هر که با علی نه نکوست، هر که گو باش من ندارم دوست هر که چون خاک نیست

بر در او، گر فرشته است خاک بر سر او.

ابعاد و جنس مهر: نامشخص. (تصویر ۲، ۶).

۳. متن مرکز: بنده شاه ولایت عباس ۹۹۹^۲. حاشیه: صلوات ۱۲ امام^۳.

ابعاد: ۳۵ میلی‌متر. جنس مهر: نامعلوم. (تصویر ۳، ۶).

۴. متن تاج مهر: الله محمد علی. متن مرکز: بنده شاه ولایت عباس ۹۹۴.

حاشیه: صلوات ۱۲ امام. ابعاد: ۵۰×۴۵ میلی‌متر.

جنس: نامعلوم^۴. (تصویر ۴، ۶).

۵. متن: بنده شاه ولایت عباس مهر مسوده دیوان اعلی ۹۹۶. جنس و ابعاد مهر: نامعلوم. (تصویر ۵، ۶).

۱. فرمان ش ۱، موزه ملک.

۲. کریمزاده تاریخ این مهر را ۹۹۴ آورده است.

۳. اللهم صل على النبي و الوصى و البتول و السبئین و السجاد و الباقر و الکاظم و الرضا و التقی و النقی و الحسن و الحسين و المهدی..

۴. فرمان ش ۱، موزه ملک.

۶. مهر بیضی. متن، تصویر، ابعاد و جنس : نامشخص.
۷. ۳ عدد مهر شش گوش. متن : ادرکنی یا ائمه معصومین. تصویر ، ابعاد و جنس : نامعلوم.
۸. یک مهر اشکی (به شکل اشک) با متن : بنده شاه ولایت عباس که اطلاعاتی از آن در دست نیست^۱.
۹. مهر کوچک گلابی شکل. متن: خاتم شاه ولایت^۲. ابعاد و تصویر نامعلوم.
۱۰. مهر دایره‌ای شکل با متن مشابه مهر شماره ۳ اما به تاریخ ۹۹۴^۳.

۷. شاه صفی اول :

از او ۴ مهر شناخته شده است.

۱. متن تاج مهر: حسبی الله.
- متن مرکز : هست از جان غلام شاه صفی ۱۰۳۸^۴.
- حاشیه : جانب هر که با علی نه نکوست ...
- ابعاد و جنس مهر نامعلوم. (تصویر ۱, ۷).

۲. متن مرکز : هست از جان غلام شاه صفی ۱۰۳۸.
- حاشیه : صلوات ۱۲ امام^۵. ابعاد : ۳۷ میلی متر. جنس مهر نامعلوم. (تصویر ۲, ۷).

۳. متن مرکز و حاشیه مانند مهرش ۲ اما به تاریخ ۱۰۳۵^۶.
- با مقایسه شکل حروف دو مهر، پی به اختلاف آنها خواهیم برد. (تصویر ۳, ۷).
۴. مهر چهارگوش : بنده شاه ولایت صفی ۱۰۳۸.
- ابعاد و جنس مهر : نامعلوم. (تصویر ۴, ۷).

پرتال جامع علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۱. بررسیهای تاریخی، ص ۳۶۲ و مهرها و طغراهای ...، ص ۵۲.

۲. پیام بهارستان، د ۲، س ۱، ش ۳، ص ۸۹۰.

۳. پیام بهارستان، د ۲، س ۱، ش ۳، ص ۸۹۰.

۴. بررسیهای تاریخی، شماره ۲۰ و ۲۱، ص ۱۲۳. تصویر از مهرها و طغراها و ...، ص ۶۷.

۵. بررسیهای تاریخی، شماره ۲۰ و ۲۱، ص ۱۳۳.

۶. این تصویر که از فرمان ش ۲ موزه ملک آورده شده ظاهرا دارای تاریخ ۱۰۳۵ است.

گوهر سلطان صفوی: در تاریخ صفوی به دو گوهر سلطان برخورد شد. نخست، بنا به نوشته اسکندر بیگ در عالم آرای عباسی^۱، دختر شاه طهماسب اول همسر ابراهیم میرزا، برادر زاده شاه طهماسب، شاهزاده هنرمند و نامآور که به فرمان شاه اسماعیل دوم کشته شد. دیگر گوهر سلطان خانم دختر شاه اسماعیل دوم. در این مهر به نام مسر گوهر سلطان (شاهرخ مصطفوی) برمیخوریم، بایستی گمان برد که مهر از آن گوهر سلطان دختر شاه اسماعیل دوم باشد.

متن: سرو چمن شاهرخ مصطفوی است گوهر سلطان زدودمان صفوی است.
ابعاد: ۲۹ میلی‌متر.
جنس: عقیق^۲. (تصویر به همین نام).

اعتمادالدوله حاتم‌بیگ اردوبادی :

متن: بنده شاه ولایت حاتم، مهر حاتم بیگ اردوبادی وزیر اعظم^۳.
ابعاد و جنس نامعلوم. (تصویر به همین نام).

۸. شاه عباس دوم :

از او، ۱۱ مهر شناخته شده است.

۱. متن مرکز: بنده شاه ولایت عباس ثانی ۱۰۵۹.

حاشیه: صلوات ۱۲ امام.

ابعاد ۳۹ میلی‌متر.

جنس: نامعلوم. (تصویر ۸،۱).

۲. متن مرکز: بنده شاه ولایت عباس ۱۰۵۲.

حاشیه: صلوات ۱۲ امام.

ابعاد و جنس: نامشخص. (تصویر ۸،۲).

۳. متن: بنده شاه ولایت عباس ۱۰۵۲.

ابعاد و جنس: نامشخص. (تصویر ۸،۳).

۱. ....چند روز بعد از واقعه میرزا از بسیاری ناله و زاری و اندوه و سوگواری پهلو بر بستر ناتوانی نهاد و عزیمت سفر آخرت نمود.

۲. هنر و مردم، دوره ۸، ش ۹۱، ص ۱۱.

۳. برگی از تاریخ قزوین، ص ۱۵۷.

۴. تصویر اصلاح شده از: مهرها و طغراهاو...، ص ۷۳.

۴. مهر چهارگوش دیگری با همین متن موجود است اما تصویری از آن در دست نگارنده نبود^۱.

۵. این مهر از نظر شکل و متن مانند مهر شماره ۲ است و تنها تفاوت این دو در تاریخ آن‌ها است. تاریخ این مهر ۱۰۵۱ است^۲.
ابعاد: ۳۷ میلی‌متر. (تصویر ۸،۵)

۶. یکی دیگر از مهرهای شاه عباس که علاوه بر جنس مهر، جنس پایه نیز نامعلوم است^۳.
متن تاج مهر: حسبی الله.
متن مرکز: بنده شاه ولایت عباس ثانی.
متن حاشیه نامشخص است. (تصویر ۸،۶).

۷. متن: بنده شاه ولایت عباس ثانی مهر مسوده دیوان اعلیٰ ۱۰۵۹.
ابعاد: ۳ سانتیمتر.

جنس: نامعلوم. (تصویر ۸،۷). پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۸. متن تاج مهر: حسبی الله. مرکز: بنده شاه ولایت عباس ثانی ۱۰۵۹. حاشیه:
جانب هر که با علی نه نکوست...
ابعاد و جنس: نامعلوم. (تصویر ۸،۸).

۱. ذیل یک مینیاتور از استاد محمدی، اسناد کتابخانه سلطنتی.

۲. فرمان ش ۳ موزه ملک.

۴. فرمان ش ۴ موزه ملک.

3.A Survey of Persian art, Artur U. Pope.P: 458.

۹. متن تاج مهر: حسبی الله. مرکز: بنده شاه ولایت عباس ثانی ۱۰۵۹. حاشیه :
جانب هر که با علی نه نکوست...
ابعاد و جنس : نامعلوم . (تصویر ۸,۹).

۱۰. متن تاج مهر: سبحان الله مالک الملک. مرکز: بنده شاه ولایت عباس
ثانی.
حاشیه: صلوات ۱۲ امام .
ابعاد: ۵۸ در ۴۵ میلی متر. جنس: نامعلوم. (تصویر ۸,۱۰).

۱۱. مهر خ: ثبت مهر همیون [همایون].
ابعاد: ؟ × ۸ × ۱۴ میلی متر. جنس: نامعلوم. (تصویر ۸,۱۱).

۹. شاه سلیمان یا صفی ثانی (صفی میرزا):

از او ۱۸ مهر شناخته شده است.

۱. تاج مهر: بسم الله الرحمن الرحیم. مرکز: بنده شاه ولایت سلیمان. حاشیه: اللهم
صل علی محمد المصطفی و علی المرتضی و فاطمه الزهرا و الحسن والحسین و علی
زین العابد و محمد الباقر و جعفر الصادق و موسی کاظم و علی الرضا و محمد تقی و
علی النقی و الحسن العسکری و المهدی الحجتہ صاحب الزمان.
ابعاد و جنس سنگ نامشخص. (تصویر ۹,۱)

۲. متن: بنده شاه دین سلیمان است ۱۰۷۸.

ابعاد: ۲۰ × ۲۵ سانتیمتر.
جنس: زمرد. (تصویر ۹,۲)

۳. متن: تاج مهر: بسم الله. بنده شاه ولایت سلیمان ۱۰۷۷.
جنس: یاقوت.

ابعاد: نامشخص. (تصویر ۹,۳)

۴. متن تاج مهر: الله محمد علی یا امام حسن.

مرکز : بنده شاه دین سلیمان است ۱۰۷۸.

حاشیه : گر کند بدرقه لطف تو همراهی ما، چرخ بر دوش کشد غاشیه شاهی ما

یا امام حسین.

ابعاد و جنس نامعلوم. (تصویر ۹,۴)

۵. متن تاج مهر: الملك لله. مرکز : انه من سلیمان وانه بسم الله الرحمن الرحيم

۱۰۷۹.

حاشیه : الحمد لله الذى فضلنا على كثير من عباده وصل الله على خير خلقه محمد وآل.

ابعاد و جنس : نامشخص. (تصویر ۹,۵).

۶. متن: تاج مهر: حسبی الله. مرکز : بنده شاه دین سلیمان است ۱۰۷۸.

حاشیه : دو بیتی : جانب هر که ...

ابعاد و جنس : نامشخص. (تصویر ۹,۶)

۷. متن مرکز : بنده شاه ولایت صفی ثانی ۱۰۷۷.

حاشیه : صلوات ۱۲ امام.

ابعاد و جنس : نامشخص. (تصویر ۹,۷)

۸. متن : بنده شاه ولایت صفی ثانی مهر مسوده دیوان اعلی ۱۰۷۷.

ابعاد و جنس : نامشخص. (تصویر ۹,۸)

۹. متن : ثبت مهر اشرف.

جنس و ابعاد : نامشخص. (تصویر ۹,۹)

- ۱۰. متن: بنده شاه دین سلیمان است ۱۰۷۸.
- ابعاد ۳۲ میلی‌متر.
- جنس: نامعلوم. (تصویر ۹،۱۰)

۱۱. درجه اهمیت مهرهای پادشاهان صفوی متفاوت و مهمترین آنان مهری بوده که جعبه مهرهای شاه با آن مهور می‌شده است. به نوشته شاردن، شاه این مهر را همواره بهگردن آویخته بود^۲. شاید این مهر مخصوص جعبه مهرهای شاه سلیمان بوده است زیرا هیچ سندی تاکنون مهور به این مهر دیده نشده^۳. شاردن جنس این مهر^۴ را فیروزه خوانده و متن آن را به زبان فرانسه روی تصویر نوشته اما دارای اشکال و غیر قابل استناد است.

(تصویر ۹،۱۱)

- ۱۲. مهر دیگر: گرد به قطر ۴ سانتیمتر. تاریخ ۱۰۷۸. متن، جنس و تصویر نامشخص.

- ۱۳. مهر دیگر: دایره به تاریخ ۱۰۷۷.

- ۱۴. مهر دیگر: گرد به قطر ۳۲ میلی‌متر.

- ۱۵. مهرهشتگوش: متن: از غلامی پادشاه نجف بین سلیمان رسد بعز و شرف ۱۱۰۵^۷
- ابعاد: ۲۰/۱۶ میلی‌متر.

جنس: نامشخص. (تصویر ۹،۱۵)

- ۱۶. متن مرکز: بنده شاهدین سلیمان است ۱۰۷۸.

متن حاشیه: اللهم صل علی النبی والوصی والتول والسبطین والسجاد والباقر والصادق والکاظم والتقی والنقی والزکی والمهدی.

۱. جعبه مهر شاه سلیمان در حرمسرا نگاهداری می‌شد.

۲. محمد حسن سمسار، بررسیهای تاریخی.

۳. محمد حسن سمسار_نگارنده.

۴. تصویر از کتاب: اطلس سفرنامه شاردن (Voyage du Chevalier Chardin)

۵. ابعاد، جنس، متن، نقش نامشخص.

۶. جنس، متن، نقش نامشخص.

۷. فهرست دیوان‌های خطی کتابخانه سلطنتی، ج ۱، ص ۲۴۴، ش دفتر ۳۱۶، ش ۱۰۲. (کلیات جامی، ج ۲).

ابعاد : ۴۰ میلی متر.
جنس: نامعلوم، (تصویر ۹، ۱۶)

۱۷. مهر دایره‌ای تاج‌دار از جنس فیروزه.

متن تاج: حسبی الله. متن مرکز: بنده شاه ولایت سلیمان ۱۰۷۸. متن حاشیه: جانب هر که باعلی نه نکوست...^۱

بدون تصویر.

۱۸. مهر بزرگ چهارگوشی از جنس فیروزه. متن مرکز: بنده شاه ولایت سلیمان

۱۰۷۸.

متن حاشیه: نامهای امامان^۲. بدون تصویر.

۱۰. شاه سلطان حسین :

شاه سلطان حسین ۱۶ مهر برای خود ساخت.

۱. مرکز: و ارث ملک سلیمان جهان سلطان حسین.

تاج مهر: حسبی الله، الله مصل علی النبی والوصی.

حاشیه: ادامه صلوات ۱۲ امام.

جنس مهر: نامعلوم، (تصویر ۱، ۱۰)

۲. متن: بلند شد چو دُر در نجف شاه کونین ز نام حسین خاک درگاه شد سلطان

حسین.

جنس: کریستال

ابعاد: ۲۰ × ۲۵ میلی متر^۳. (تصویر ۲، ۱۰)

۱. پیام بهارستان، د ۲، س ۱، ش ۳، ص ۸۹۱.

۲. پیام بهارستان، د ۲، س ۱، ش ۳، ص ۸۹۱.

۳. مهرها و طغراها، ص ۱۲۵.

۳. متن مهر: بسم الله بنده شاه ولایت سلطان حسین ۱۱۱۱.
ابعاد و جنس این مهر نامشخص است. دو تصویر آورده شده یکی از کتاب رابینو و دیگری مهرها و طغراها است و نگارنده بیشتر نمیداند. (تصویر ۱۰,۳ الف و ۱۰,۳ ب)

۴. متن تاج مهر: بسم الله الرحمن الرحيم. سلطان حسین کمترین کلب امیرالمومنین
۱۱۲۵.^۱
ابعاد و جنس: نامشخص. (تصویر ۱۰,۴)

۵. بنده فرمانبرمولى حق سلطان حسین ۱۱۰۶.
ابعاد و جنس : نامشخص. (تصویر ۱۰,۵)

۶. متن مرکز : بنده شاه ولایت حسین ۱۱۱۲.
متن حاشیه : مهر مسوده دیوان اعلی.
ابعاد : ۱۸ × ۱۶ میلیمتر. جنس : نامشخص. (تصویر ۱۰,۶)

۷. متن مرکز : بنده شاه ولایت حسین ۱۱۱۲.
متن حاشیه : صلوات ۱۲ امام.
ابعاد و جنس : نامشخص. (تصویر ۱۰,۷)

۸. متن مرکز : وارث ملک سلیمان جهان سلطان حسین.
متن حاشیه : مهر مسوده دیوان اعلی.
ابعاد: ۳۰ × ۳۰. بدون تاج : ۲۰ × ۳۰ میلی متر.^۲
جنس : نامشخص. (تصویر ۱۰,۸)

۱. میتوان به این طریق نیز خواند: کمترین کلب امیرالمومنین سلطان حسین.
۲. مهرها و طغراها، ص ۱۱۹.

۹. بنده فرمانبرمولى حق سلطان حسين ۱۱۰۶.
ابعاد و جنس : نامشخص. (تصوير ۱۰,۹)

۱۰. متن مرکز: وارث ملك سليمان جهان سلطان حسين ۱۱۰۵.
متن حاشيه: اللهم صل على محمدالمصطفى وعلى المرتضى والبتول وفاطمه السبطين والحسن والحسين
وعلى محمدجعفر وموسى وعلى ومحمد وحسن وصاحب الزمان على هم السلام.
ابعاد : ۴ × ۴ سانتيمتر. جنس مهر : نامشخص. (تصوير ۱۰,۱۰)

۱۱. تاج مهر : حسبى الله.

متن مرکز : وارث ملك سليمان جهان سلطان حسين ۱۱۰۵.
متن حاشيه : جانب هر كه باعلى ...
ابعاد : ۴ × ۵ سانتيمتر.
جنس : نامشخص. (تصوير ۱۰,۱۱)

۱۲. متن و ابعاد : نامشخص. (تصوير ۱۰,۱۲)

۱۳. بسم الله الرحمن الرحيم، كمترين كلب اميرالمؤمنين سلطان حسين ۱۱۲۳.
جنس و ابعاد : نامشخص. (تصوير ۱۰,۱۳)

۱۴. متن تاج مهر و ادامه حاشيه : حسبى الله، اللهم صل على النبى والوصى
والبتول ...

متن مرکز : بنده شاه ولايت حسين ۱۱۱۲.
ابعاد و جنس : نامشخص. (تصوير ۱۰,۱۴)

۱. مهرها و طغراها، ص ۱۰۱.

۱۵. متن مرکز : بنده شاه ولایت حسین ۱۱۱۲.
تاج مهر: حسبی الله حاشیه: جانب هرکه باعلی ... (تصویر ۱۵, ۱۰)

۱۶. در سندی به شماره ۱۰۷۶ مجلس سنا موجود در آرشیو کتابخانه مجلس شورای اسلامی، باعنوان، شفاءالاولام فی ... یک مهر از سلطان حسین دیده میشود که متن آن شبیه به متن مهر ۱۳ است اما به تاریخ ۱۱۲۶.

(تصویر ۱۶, ۱۰)

۱۱. طهماسب ثانی:

ازوی ۵ مهر شناخته شده است.

۱. متن : بنده شاه ولایت طهماسب ۱۱۳۹.

ابعاد : ۱۶×۸ میلی متر.

جنس مهر: نامعلوم. (تصویر ۱, ۱۱)

۲. متن : بسم الله بنده شاه ولایت طهماسب ۱۱۴۰.

ابعاد و جنس مهر: نامعلوم. (تصویر ۲, ۱۱)

۳. متن مرکز : بنده شاه ولایت طهماسب ثانی ۱۱۳۵.

حاشیه : صلوات ۱۲ امام.

ابعاد و جنس مهر: نامعلوم. (تصویر ۳, ۱۱)

۴. متن : بسم الله بنده شاه ولایت طهماسب ۱۱۳۹.

ابعاد و جنس مهر: نامعلوم. (تصویر ۴, ۱۱)

۵. متن : بسم الله الرحمن الرحيم بنده شاه ولايت طهماسب ثاني ۱۱۳۵.
ابعاد و جنس مهر: نامعلوم. (تصوير ۱۱،۵)

۱۲. عباس سوم :

یازدهمین پادشاه دودمان صفوی ایران و جانشین شاه طهماسب دوم بود. فرزندشاه سلطان حسین، نهمین شاه صفوی، شش ماهه بود که به پادشاهی رسید. در زمان پادشاهی وی نادرشاه افشارحکومت را دردست گرفت. شاه عباس سوم درخرد سالگی توسط رضاقلی میرزا به قتل رسید. از وی مهری شناخته نشده است.

۱۳. سلیمان دوم (پادشاه ۴۰ روزه) :

از وی یک مهر شناخته شده است.
متن : بسم الله بنده شاه ولايت سلیمان ۱۱۶۳.
ابعاد و جنس : نامشخص. (تصوير ۱۳)

۱۴. اسماعیل سوم :

از وی یک مهر شناخته شده است :
۱. متن : بسم الله ؟ ... دولت و دین عطای رب جلیل... ؟ یافت شهنشاه بنام اسمعیل.^۲
ابعاد و جنس : نامشخص. (تصوير ۱۴)

برادر شاه عباس بزرگ:

مهر آورده شده متعلق به برادر شاه عباس بزرگ است.^۲
متن : المتوکل علی الله الملك الغنی. طهماسب الحسینی الصفوی ۱۰۶۵.
ابعاد : ۳۵ میلیمتر. جنس: عقیق. (تصویری به همین نام)

۱. مهرها و طغراها، ص ۱۵۷.

۲. تصویر از کتاب مهرها و طغراها، ص ۱۳۵.

۳. هنر و مردم، دوره ۸، ص ۱۰.

نقش مهرهای نگارنده :

کتابنامه

- مقدمه‌ای بر شناخت اسناد تاریخی، جهانگیر قائم‌مقامی، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۰.
مهرها و طغراها و فرمان‌های پادشاهان ایران، محمد علی کریم زاده تبریزی، لندن، ۱۳۸۵.
دائرةالمعارف فارسی، غلامحسین مصاحب، ج ۲، انتشارات فرانکلین، ۱۳۴۵.
دستور حکاکی، مهرداد خلقی، تهران، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، تهران، ۱۳۸۹.

مقاله‌ها

- معرفی چند سند تاریخی، سید محمد حسین رضایی، فصلنامه تاریخ معاصر ایران، ش ۲۵، س ۶، تهران، ۱۳۸۲.
مهرها و طغراها و توقیع‌های پادشاهان ایران از ایلخانان تا قاجار، جهانگیر قائم‌مقامی، بررسی‌های تاریخی، ش ۲ و ۳ و ۴، س ۴، ۱۳۴۸ و : مهرهای نو یافته پادشاهان ایران، ش ۲، س ۷، ۱۳۵۱.
مهرهای پادشاهان ایران، علی مظاهری، یغما، سال ۵، ش ۴، ۱۳۳۱.
مهرهایی از پادشاهان، شاهزادگان از مجموعه فروغی، محمد حسن سمسار، هنر و مردم، دوره ۸، ش ۹۱، تهران، اردیبهشت ۱۳۴۹.
مهرهای پادشاهان صفوی، محمدحسین مرعشی، فصل نامه پیام بهارستان، د ۲، س ۱، ش ۳، تهران، بهار ۱۳۸۸.
مهر و نقش مهر، طاهری شهاب، هنر و مردم، ش ۱۹۱ و ۱۹۲، سال ۱۳۵۷.

منابع لاتین

- A Survey of Persian art, Artur U. Pope, v. iii. Oxford, 1939.
- Album of coins, medals, and seals of the Shahs of Iran, 1500-1948/ H.L. Rabino di Borgomale. Oxford: C. Batey, 1951.
- Journal du voyage du chevalier Chardin en Perse .../ Atlas/ Par L. Langles. Paris. Imprimerie de le Normant.181.pl.xxx.